

Türkiye’de Seçim Sistemleri

Göktuğ Şeker¹

Özet

Bu çalışma demokrasinin önemli aktörlerinden biri olan seçim sistemlerinin kavramsal yapısını ve Türkiye’deki tarihsel serüvenini ele almaktadır. Çalışmanın temel amacını seçim sistemlerinin doğasında yer alan ve kanun yapıcılarını denge arayışına ileten “temsilde adalet” ile “yönetimde istikrar” ilkeleri arasındaki yapısal ilişki yer almaktadır. Çalışmanın içeriğinde çoğunluk, nispi temsil ve karma seçim sistemlerinin teorik altyapıları açıklanmaktadır. Ayrıca seçim çevrelerinin büyüklüğü, seçim barajları ve oy pusulası gibi teknik unsurların anayasal mühendislik araçları olarak siyasete etkileri değerlendirilmektedir. Tarihsel olarak Osmanlı’da ki ilk Muhassıllık ve Meşrutiyet deneyimlerinden başlayarak tek partili süreç, 1946 senesinde çok partili yaşama geçiş ve sonrasında uygulanan liste usulü çoğunluk sistemi incelenmektedir. Ardından, 1961 Anayasası ile benimsenen nispi temsil usulleri ve 1982 Anayasası sonrasında yürürlüğe giren yüksek barajlı d’Hondt sisteminin oluşturduğu temsil-istikrar sonuçları kronolojik olarak tartışılmaktadır. Ayrıca, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne geçişle birlikte yasallaşan seçim ittifakları ve 2022 senesindeki revizeyle %7’ye indirilen ülke barajı gibi güncel gelişmelerin sisteme etkileri incelenmektedir. Sonuç olarak çalışmada, yeni anayasal düzende yürütme erkinin doğrudan halk tarafından seçilerek istikrarın sağlanmış olması sebebiyle yasama seçimlerindeki yüksek barajların azaltılması gerektiği belirtilmekte, TBMM’de toplumsal çeşitliliği ve temsilde adaleti sağlayacak çoğulcu seçim sistemi reformuna ihtiyaç duyulduğu vurgulanmaktadır.

1. Demokrasi ve Seçim Kavramı İlişkisi

Demokrasi, Yunanca halk anlamında olan “demos” ile iktidar/egemenlik anlamında olan “kratos” sözcüklerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. En yaygın şekliyle halkın egemenliğine dayanan yönetimi belirtmektedir (Akad, 2013: 332). Amerika Birleşik Devletleri eski başkanlarından Abraham Lincoln’ün “Gettysburg” söylevinde belirttiği üzere demokrasi, “halkın, halk

1 Öğr. Gör. Dr., Munzur Üniversitesi, goktugseker@munzur.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1798-5240

tarafından, halk için yönetimi” şeklinde tanımlanmaktadır (Library, 2019). İlk çağlarda küçük site devletlerinde uygulanan doğrudan demokrasi anlayışında halk bizzat yönetime katılırken, sonraki süreçte toplumlarının artan nüfusu ve yapısı, halkın tamamının bir araya gelerek karar almasını olanaksız hale getirmiştir. Bu durumda temsili demokrasiye geçişi gerektirmiştir (Dahl, 2010: 158). Temsili demokrasilerde halk egemenliğini doğrudan kullanmak yerine, egemenlik yetkisini belirli aralıklarla görev yapmak üzere seçtiği temsilcilerine devretmektedir. İşte bu devir mekanizmasının ve demokratik sürecin devamlılığını sağlayan temel araç seçimlerdir. Temsili demokrasilerde halkın yönetime katılımını sağlayan ve siyasi tercihleri meclise yansıtan bir kurum olan seçimler “demokrasinin kalbi” olarak görülmektedir (Heywood, 2006: 333). Benzer şekilde, Maurice Duverger demokrasiyi “yöneticilerin, dürüst ve serbest seçimler yoluyla, yönetilenler tarafından seçildiği rejim” şeklinde açıklamaktadır (Duverger, 1993: 453). Yapılan bu tanımlar seçimler olmadan modern demokrasinin olamayacağını göstermektedir.

Demokrasi ve seçim arasındaki en güçlü bağ, meşruiyet terimi etrafında örülmektedir (Günel, 2005: 13). Demokrasinin egemen olduğu yerlerde iktidarın meşruiyet kaynağı kaba kuvvet ya da ayrıcalıklı bir zümre değil, tamamen yönetilenlerin rızası ve onayıdır (Karamustafaoğlu, 1970: 13). Seçmen, belirli dönemlerde yapılan seçimlerle kendilerini yönetecek iktidara onay verir, önceden verdikleri onayı yeniler veya o iktidarı değiştirerek geri alma yetkisine sahiptir. Bu manada seçimler, yönetenler ile yönetilenler arasında iletişimi sağlayan, iktidara meşruluk kazandıran ve halkın yöneticileri denetlemesine, hatta başarısız bulunduğu takdirde onları tercih etmemesine imkan sunan denetim mekanizmasıdır. Bir ülkede sandık kurulması ve oylama yapılması, o rejimin kesinlikle demokratik olduğunu doğrulamamaktadır (Özbudun, 2011: 39). Gerçek demokratik seçimden bahsedebilmek için seçimlerin genel oy, eşit oy, serbestlik, gizli oy ve açık sayım gibi uluslararası şartlara uygun şekilde, bağımsız yargı organlarının denetimi altında yapılması gerekmektedir. Bununla birlikte seçimlerin yapıldığı ülkede temel hak ve hürriyetlerin güvence altında olması, birden fazla siyasi partinin eşit koşullarda seçime katılabilmesi ve farklı düşüncelerin özgürce beyan edilebilmesi gerekmektedir. Sonuç olarak; seçimler sadece aritmetik işlem veya basit oylama tekniği değildir. Yapıldığı yerdeki demokrasinin ve özgürlüğün niteliğini belirleyen temel yapı taşıdır (Blackburn, 1995:1). Temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkeleri doğrultusunda belirlenecek doğru seçim sistemi, demokrasinin halk iradesini sağlıklı biçimde meclise yansıtmasının teminatı olarak görülmektedir.

2. Seçim Sisteminin Tanımı ve Temel İşlevleri

Seçim sistemi kavramı dar ve geniş olmak üzere iki ayrı manada tanımlanmaktadır. Dar manada seçim sistemi, seçmenlerin kullandıkları geçerli oyların meclisteki sandalyelere dönüştürülmesinde uygulanan matematiksel hesaplama yöntemleri ve teknik usullerdir (Teziç, 2003: 723). Geniş manada ise, oyların sandalyelere dönüştürülmesi formüllerinin ötesinde, seçme ve seçilme yeterliliği, adaylık koşulları, oy verme biçimleri, oy pusulalarının şekli, seçim çevrelerinin belirlenmesi, seçim barajları, siyasi partilere hazine yardımı ve seçimlerin yönetimi ile denetimi gibi seçim sürecini ilgilendiren bütün kuralları kapsamaktadır (Daver, 1988: 15). Arend Lijphart, seçim sistemlerini sade ve evrensel haliyle “oyları sandalyelere dönüştürme mekanizması” şeklinde açıklamaktadır (Göksel & Çınar, 2011: 7). Ülkelerin nüfusunun artışından dolayı halkın tüm kararları doğrudan alması olanaksız duruma gelmiştir. Bundan dolayı seçmen tercihlerinin toplumsal tercihe ve meclis aritmetiğine dönüştürülmesi işlevini teknik sistemler üstlenmektedir. Çok partili demokrasilerde seçim sistemlerinin temel işlevleri de toplumsal çeşitliliği meclise yansıtmak, seçmen iradesine uygun hükümetin kurulmasını sağlamak, nitelikli temsilcileri seçmek ve iktidarı denetleyecek muhalefeti belirlemektir. Seçim sistemleri bu işlevleri yerine getirirken iki ilke etrafında şekillenmektedir. Seçim sistemleri, meclis çoğunluğu oluşturarak hükümet kurmayı hedefleyen ‘yönetimde istikrar’ ilkesi ile siyasi partilerin aldıkları oy oranında temsilini öngören ‘temsilde adalet’ ilkesi arasında bir denge kurmaya çalışmaktadır veya bu iki ilkeden birine ağırlık vermektedir (Türk, 1995: 10).

Seçim sistemleri sadece istatistiksel ve teknik düzenlemelerden ibaret değildir. Bununla birlikte siyasi sistemi ve parti yapılarını şekillendiren anayasal mühendislik araçlarıdır. Robert Dahl’ın da belirttiği üzere, bir ülkenin politik yapısını o ülkede uygulanan seçim sistemi ve siyasi partiler kadar etkileyebilecek başka bir kurum bulunmamaktadır (Dahl, 2010: 147). Seçim sistemlerinin, seçimin yapılacağı yerde kaç siyasi partinin etkili olacağını, kurulacak hükümetlerin tek parti mi yoksa koalisyon mu olacağını, yasama ile yürütme arasındaki etkileşimi ve seçmenlerin oy verme davranışlarını etkileyen belirleyici bir rolü bulunmaktadır. Bundan dolayı, seçim sistemleri belirli siyasi tercihlerin, istenen yönetim anlayışının ve “temsilde adalet ile yönetimde istikrar” arasındaki denge arayışının sonucudur.

3. Temsilde Adalet Yönetimde İstikrar Bağlamında Seçimler

Temsilde adalet ilkesi, seçime katılan siyasi partilerin veya bağımsız adayların, seçimde aldıkları oy oranlarına uygun şekilde mecliste sandalye kazanmalarını ifade etmektedir. Çoğulcu demokrasinin gereği olarak toplumdaki farklı siyasi

eğilimlerin, meclise yansımaları sağlamayı amaçlamaktadır. Seçmen iradesinin yasama organında vücut bulmasını öngören bu ilkeye göre, temsilde adaletin sağlandığı sistemde hiçbir grubun dışlanmaması ve kullanılan oyların boşa gitmemesi esas alınmaktadır (Erdem, 2017: 98).

Yönetimde istikrar ilkesi de seçim sonucunda ülkeyi kesintisiz ve etkili şekilde yönetecek güçlü hükümet çıkmasını sağlama işlevini üstlenmektedir. Hükümet krizlerini ve koalisyon süreçlerinin önünü geçmeyi amaçlayan bu ilke, yürütme organına karar alma gücü verecek istikrarlı meclis çoğunluğunun inşasını hedeflemektedir (Kuzu, 2006: 284).

Bu iki ilke, doğaları gereği adeta bir terazinin iki kefi gibi birbiriyle ters yönde işleyen yapıdadır. Temsilde adalet ilkesine ağırlık verildiğinde, meclise çok sayıda partinin girmesi kolaylaşır ancak bu durum genellikle tek başına hükümet kurulmasını zorlaştırarak koalisyonlara ve yönetimde istikrarsızlığa yol açabilmektedir. Yönetimde istikrar ilkesi ön plana çıkarıldığında ise, oy oranı az partiler mecliste temsil hakkı kazanamaz, oyların meclisteki sandalye dağılımına yansımaları bozulur ve temsilde adaletten taviz verilmiş olur. Bu sebeple hem kusursuz temsil adaleti hem de mutlak yönetim istikrarını sağlayan ideal seçim sistemi bulmak teorik ve pratik olarak çok olanaklı değildir. Her ülke kendi siyasi konjonktürüne göre ya iki ilkedeki birine ağırlık vermektedir ya da aralarında sentez arayışına girmektedir.

Türkiye’deki seçim sistemi arayışları, 1995 senesinde yapılan değişiklikle yasallık kazanmıştır. 1982 Anayasası’nın 67. maddesine eklenen fıkrayla seçim kanunlarının ‘temsilde adalet ve yönetimde istikrar’ ilkelerini bağdaştıracak şekilde düzenlenmesi anayasal bir zorunluluk haline gelmiştir (Anayasa, 1982). Bu düzenlemeyle yasa koyucuya, seçim sistemlerini belirlerken bu iki ilke arasında makul bir denge kurma yükümlülüğü getirilmiştir. Türkiye’nin demokratikleşme tarihi boyunca uyguladığı liste usulü çoğunluk, barajlı ve barajsız nispi temsil, milli bakiye veya kontenjan uygulamaları gibi çeşitli seçim sistemleri, temelde Anayasa’nın da açıkça belirttiği “adalet ve istikrar” dengesini kurma çabasının sonucu niteliğindedir.

4. Seçim Çevresi ve Milletvekili Dağılımı

Bir ülkede seçimlerin teknik olarak uygulanabilmesi ve yönetilebilmesi için ülke topraklarının belirli coğrafi bölümlere ayrılması gerekmektedir (Gözler, 2004: 133). Ülkenin coğrafi genişliği, nüfus yoğunluğu, yerel özellikler ve aday ile seçmen arasındaki ilişkinin daha sağlıklı kurulabilmesi zorunlulukları sebebiyle oluşturulan alt birimlere seçim bölgesi denilmektedir. Bu bölgelerin temel özelliği coğrafi büyüklüklerinden ziyade, o bölgeden kaç milletvekili çıkarılacağıyla ilgilidir. Temsilci sayısına göre seçim bölgeleri; dar bölge, geniş

bölge ve ulusal seçim çevresi olarak üçe ayrılmaktadır. Dar bölge, sadece tek bir milletvekilinin seçildiği alandır. Geniş bölge, birden fazla milletvekilinin seçildiği sistemlerdir. Ulusal seçim çevresi ise ülke sınırlarının tamamının tek seçim bölgesi olarak kabul edildiği ve tüm milletvekillerinin bu tek bölge üzerinden seçildiği, Hollanda ve İsrail gibi ülkelerde uygulanan sistemdir (Buran, 2005: 53).

Türkiye’de gerçekleştirilen genel seçimlerde temel ilke, her şehrin bir seçim çevresi olarak kabul edilmesidir. Şehirlerin nüfusları arasındaki farklar, milletvekili dağılımında ve büyük şehirlerin kendi içinde bölünmesinde özel formüllerin kullanılmasını zorunlu hale getirmektedir. 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu’nun 4. maddesine göre Türkiye’de şehirlerin çıkaracağı milletvekili sayılarının tespiti şu matematiksel formüle göre yapılmaktadır. İlk olarak nüfusuna bakılmaksızın her şehre birer milletvekili verilmektedir. Sonrasında Türkiye’nin toplam nüfusu, şehirlere en başta verilen birer milletvekili sayısı düşüldükten sonra kalan milletvekili sayısına bölünmektedir. Ortaya çıkan bu sayı, bir milletvekili çıkarabilmek için gereken nüfus kotasını ifade etmektedir. Ardından, her şehrin nüfusu bu kotaya bölünerek o şehrin çıkaracağı ilave milletvekili sayısı bulunur. Yapılan bölme işlemleri sonucunda artan vekillikler kalırsa, şehirlerin nüfuslarından artan rakamlar büyüklük sırasına dizilmekte ve kalan milletvekillikleri en büyük artıktan başlanarak şehirlere dağıtılmaktadır.

Nüfusu çok fazla olan şehirlerin tek bir seçim çevresi olarak kalması, oy pusulalarının devasa boyutlara ulaşmasına ve aday-seçmen ilişkisinin azalmasına sebep olacağından, 1995 senesinde yapılan değişiklikte fazla nüfuslu şehirlerin kendi içinde alt seçim çevrelerine bölünmesi kuralı getirilmiştir. Bu kurala göre; çıkaracağı milletvekili sayısı 1’den 18’e kadar olan iller tek (1), 19’dan 35’e kadar olan iller iki (2), 36 ve daha fazla olan iller ise üç (3) seçim çevresine bölünmektedir. Bu illerin alt seçim çevrelerine bölünmesi işlemi Yüksek Seçim Kurulu tarafından yapılmaktadır. Yapılırken de şu kriterler üzerinde durulmaktadır; seçim çevrelerinin eşit veya birbirine yakın sayıda milletvekili çıkarması, ilçelerin mülki bütünlüğünün korunması ve aynı çevrede yer alacak ilçelerin coğrafi yakınlıkları ile ulaşım olanakları dikkate alınmaktadır.

Seçim bölgesinin büyüklüğü, seçim sisteminin “temsilde adalet” derecesini doğrudan belirleyen unsurlar arasındadır. Seçim bölgeleri büyüdükçe partilerin aldıkları oy oranları ile kazandıkları sandalye oranları birbirine yaklaşmakta yani temsilde adalet artmaktadır. Seçim çevreleri küçüldükçe bu durum küçük partilerin aleyhine, büyük partilerin lehine sonuçlar doğurarak “yönetimde istikrar” yönünde geçişe sebep olmaktadır. Öte yandan, seçim çevrelerinin sınırlarının iktidarı elinde bulunduran güçler tarafından siyasi çıkar sağlamak amacıyla kasıtlı olarak çizilmesi veya değiştirilmesi durumuna siyaset biliminde

“Gerrymandering” adı verilmektedir (Garry, 2002: 11). Nüfus hareketleri veya idari bölünmeler sebep gösterilerek muhalif oyların belirli bölgelerde toplanması veya etkisiz kılınacak şekilde dağıtılması gibi hamleler, temsil adaletini zedeleyen ve demokratik güvenilirliği sarsan uygulamalar arasında yer almaktadır.

5. Seçim Barajı Türleri

Seçim barajı, bir siyasi partinin veya bağımsız adayın mecliste milletvekili kazanabilmesi için ülke çapında veya seçim bölgesinde alması gereken geçerli oy oranını ifade etmektedir. Seçim barajı olmasının sebebi mecliste çok fazla parti olmasını önleyerek, tek partili veya uyumlu hükümetlerin kurulmasını kolaylaştırmak ve yönetimde istikrar ilkesini güvence altına almaktır. Ancak barajların yüksek tutulması, çok sayıda oyun meclis dışında kalmasına yol açarak temsilde adalet ilkesine zarar vermektedir.

Seçim sistemlerinde barajlar uygulandığı düzeye göre çeşitli türlere ayrılmaktadır. Pozitif bir hukuk kuralı ile yasal bir baraj öngörülmemiş olsa dahi, her seçim sisteminde kendiliğinden oluşan doğal bir baraj mevcuttur buna kendiliğinden (doğal) baraj denilmektedir (İba, 2007: 166). Bu baraj, seçim bölgesinin büyüklüğüyle doğrudan ilişkilidir. Seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısı azaldıkça yani bölge daraldıkça, o bölgeden milletvekili çıkarabilmek için gereken oy oranı doğal olarak yükselmekte bu durum da küçük partilerin aleyhine, büyük partilerin lehine fiili baraj etkisi oluşturmaktadır. Bir diğer baraj türü olan seçim çevresi barajı ise bir partinin sadece o seçim çevresinde milletvekili çıkarabilmesi için aşması gereken yerel şartı belirtmektedir. Bu baraj, yüzde oranlı baraj, onda oranlı baraj veya basit seçim sayılı baraj şeklinde hesaplanabilmektedir. Türkiye özelinde ise 1983 senesinde kabul edilen 2839 sayılı kanunla, %10’luk ülke barajının yanında bir de çevre barajı uygulaması getirilmiş ve bu sistem “çifte barajlı d’Hondt sistemi” olarak anılmıştır. Bu sistemde bir seçim çevresi barajı, o çevrede kullanılan geçerli oyların toplamının, o çevreden seçilecek milletvekili sayısına bölünmesiyle (doğal quorum) bulunmaktadır (Araslı, 1989: 283). Bu bölme işleminden elde edilen sayıdan daha az oy alan partiler milletvekili kazanamamaktadır. Bu çifte baraj uygulaması 1987 ve 1991 seçimlerinde uygulanmış ancak Anayasa Mahkemesi 1995 senesinde verdiği kararlar, %10 gibi yüksek bir ülke barajı varken buna ek olarak her seçim çevresi için yeni bir barajın getirilmesini “temsilde adalet” ilkesiyle bağdaşmaz bularak çevre barajı uygulamasını iptal etmiştir. O tarihten itibaren milletvekili genel seçimlerinde sadece ülke barajı uygulanmaktadır.

Ülke geneli seçim barajında ise seçime katılan siyasi partilerin herhangi bir seçim çevresinden milletvekili çıkarabilmeleri için ülke çapında kullanılan geçerli oyların belirli bir yüzdesini mutlaka geçmeleri gerektiği kuralıdır. Parti, bir şehirde oyların çoğunluğunu alsa bile, ülke barajını aşmadığı takdirde hiçbir milletvekili kazanamamakta ve o partinin kazandığı sandalyeler barajı aşan diğer partilere dağıtılmaktadır. Türkiye’de 1983 senesinde getirilen ve 1995 sonrasında tek baraj olarak kalan %10 ülke barajı, Avrupa’da uygulanan baraj oranlarına kıyasla dünya demokrasileri arasındaki en yüksek oranlar arasında yer almaktadır (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, 2011). Uzun yıllar eleştirilen %10’luk ülke barajı, 31 Mart 2022 tarihinde kabul edilen 7393 sayılı Kanun ile değiştirilmiş ve Türkiye’de uygulanan ülke seçim barajı %7’ye indirilmiştir (Şener ve Eren, 2022: 64). Bu yeni oran ilk kez 2023 genel seçimlerinde uygulanarak, demokratik temsilin genişletilmesi ve temsilde adalet ilkesine daha fazla yaklaşılması amaçlanmıştır.

6. Seçimlerin Tek ve İki Dereceli Olması

Seçim terminolojisinde sıklıkla karşılaşılan ve “tek turlu/iki turlu” kavramlarıyla karıştırılabilen “derece” kavramı, seçmen iradesinin temsilcilere ne şekilde aktarıldığını ifade etmektedir. Demokrasinin gelişiminde, temsilin niteliğini belirleyen en önemli unsurlardan biri seçimlerin tek dereceli mi yoksa iki dereceli mi yapıldığıdır. Tek dereceli seçim, oy kullanma hakkına sahip olan kişilerin, kendilerini mecliste temsil edecekleri bir aracı unsur olmadan yani doğrudan seçtikleri yöntemdir. Bu sistemde seçmen, tercih ettiği milletvekiline veya siyasi partiye oyunu vermekte ve seçilen kişi doğrudan halkın temsilcisi olarak göreve başlamaktadır. Seçmen iradesinin sandığa şeffaf ve çarpıtılmadan yansımaları sağladığı için demokratik yöntem olarak kabul edilmektedir (Gözübüyük, 2013: 90). İki dereceli seçimlerde ise halk, asıl temsilcilerini doğrudan seçmemektedir. Bunun yerine asıl temsilcileri seçecek olan ikinci seçmenleri belirlemektedir. İlk aşamada halkın seçtiği bu ikinci seçmenler, daha sonra ikinci oylama yaparak parlamentoya girecek olan asıl milletvekillerini seçmektedir. İki dereceli seçim sistemi, temsil sürecine araçların girmesine sebep olduğundan seçmen iradesinin meclise tam olarak yansımaları engeller ve bu yönüyle tek dereceli seçime kıyasla daha az demokratik yapıya sahiptir. Ayrıca iki dereceli seçimlerin, seçmen katılımını azaltarak çekimserliği artırmak gibi olumsuz sonuçları da bulunmaktadır (Özgül, 2002: 46).

Türkiye özelinde bu konunun uygulanması ve tarihsel gelişimi demokratikleşme ve seçim tarihi açısından kritik bir kırılma noktasını temsil etmektedir. Türkiye’de 1877 senesinde yapılan ilk Meclis-i Mebusan seçimlerinden başlayarak Cumhuriyet’in ilanı sonrası tek partili dönemin sonuna kadar istikrarlı bir şekilde “iki dereceli seçim sistemi” uygulanmıştır

(Özdemir & Nişancı, 2019: 90-91). Bu uzun dönem boyunca birinci seçmenler, ikinci seçmenleri belirlemiş, vekiller bu araçlarla seçilmiştir. Çok partili hayata geçişle birlikte çıkarılan 4918 sayılı seçim kanunu bu uygulamayı sonlandırmış ve tek dereceli seçim sistemine geçilmiştir. Bu değişiklik, devlet ile halk arasındaki duvarın yıkılması ve milli iradenin aracısız olarak yönetimi belirlemesi anlamında atılmış demokratik adımdır. 1946 senesinden itibaren Türkiye’de yapılan genel seçimler tek dereceli olarak gerçekleştirilmiş ve bu kural 1961 ile 1982 Anayasalarında da temel anayasal güvence altına alınmıştır.

7. Tek Turlu ve İki Turlu Seçimler

Seçim sistemlerinin işleyişini şekillendiren diğer unsur, oylamanın kaç turda sonuçlandırıldığıdır. Seçimler genel olarak tek turlu yapılabileceği gibi iki veya daha çok turlu olarak da düzenlenebilmektedir. Tek turlu seçim sisteminde seçmenler oy kullanmaya bir kez giderler ve oylama tek aşamada sonuçlanır. Seçimi kazanabilmek için genellikle geçerli oyların belirli oranını aşmalarına gerek yoktur. Rakiplerinden daha fazla oy almaları yeterlidir. Özellikle nispi temsil sistemlerinin uygulandığı ülkelerde seçimler doğası gereği tek turlu olarak yapılmaktadır. Bu sistemde oylar ikinci tura gerek kalmadan partilerin oy oranlarına göre sandalyelere dönüştürülmektedir (Atar, 1999: 33). Tek turlu sistemler pratik olması, maliyetinin düşük olması ve sonuçların hızla alınarak ülkenin seçim atmosferinden çabuk çıkmasını sağlaması bakımından avantajlıdır. Ancak, ikiden fazla güçlü adayın yarıştığı durumlarda oyların bölünmesi nedeniyle, bir adayın seçmenlerin yarısından çok daha azının desteğini almasına rağmen seçimi kazanması mümkündür. Bundan dolayı temsil adaleti bakımından eleştirilmektedir.

İki turlu seçim sistemi, nispi temsil sisteminden ziyade genellikle çoğunluk sistemleri içerisinde uygulama alanı bulmaktadır. Bu sistemin amacı, seçilen kişinin güçlü meşruiyete ve nitelikli çoğunluk desteğine sahip olmasını sağlamaktır. İki turlu sistemin işleyişi şu şekildedir: Adayın ilk turda seçilebilmesi için mutlak çoğunluğu, yani geçerli oyların salt çoğunluğunu (yarısından bir fazlasını, %50+1) alması gerekmektedir. Çoğu zaman çok adaylı yarışlarda ilk turda hiçbir aday mutlak çoğunluğa ulaşamadığından seçimler ikinci tura kalmaktadır. Bu duruma da “balotaj” adı verilmektedir (Armaoğlu, 1953: 32). İkinci tura, ilk turda en çok oy alan iki aday veya yasanın belirlediği barajı geçen adaylar katılmaktadır. İkinci turda artık mutlak çoğunluk aranmamaktadır. Basit çoğunluğu sağlayan aday seçimi kazanmaktadır. İki turlu seçimler için literatürde “birinci turda seçme, ikinci turda eleme yapılır” kuralı dile getirilmektedir (Bakır & Küçüköğlü vd, 1982: 31). Seçmenler ilk turda barajı geçme veya kazanma kaygısı gütmenden kendi siyasi eğilimlerine en uygun adaya oy vermektedir. Ancak ikinci tur, genellikle partiler arası siyasi

pazarlıklara, ittifaklara ve karşılıklı destek açıklamalarına sahne olmaktadır. Zayıf durumdaki adaylar kendilerine yakın buldukları diğer adaylar lehine yarıştan çekilebilmektedir. Bu durum çoğulcu siyasi yapıyı teşvik etse de, ikinci turdaki ittifaklar keskin kutuplaşmalara veya seçmenlerin istemediği bir adaya oy vermesine de yol açabilmektedir (Yüzbaşıoğlu, 2011: 109).

Türkiye'nin seçim tarihinde her iki yöntemin de kullanımına rastlanmaktadır. 1946 senesinde çok partili hayata geçişle ve özellikle 1950'den 2026'ya dek milletvekili genel seçimleri ile yerel yönetim seçimlerinde tek turlu seçim sistemi uygulanmaktadır. 2007 senesinde yapılan anayasa değişikliğiyle, cumhurbaşkanının doğrudan seçmen tarafından seçilmesi kuralı getirilmiştir. Bu seçimler için iki turlu çoğunluk sistemi benimsenmiştir. Adaylardan birinin ilk turda geçerli oyların salt çoğunluğunu alamaması halinde, en çok oy alan iki adayın katıldığı ikinci tur oylamaya gidilmektedir. Örneğin Türkiye'de 2014 ve 2018 cumhurbaşkanlığı seçimleri ilk turda sonuçlanmışken, 2023 seçimleri ikinci tura kalmış ve sonuç bu aşamada netleşmiştir.

8. Oy Pusulası, Adaylık ve Listeli Seçim Sistemleri

Seçmen iradesinin seçim sonuçlarına başarılı biçimde aktarılması, oy pusulalarının düzenlenme şekilleriyle de bağlantılıdır. Seçim sistemlerinin teknik yapısında, adaylık usulleri ve oy pusulalarının biçimsel boyutu önemlidir. Tek isim ve liste yöntemi seçim bölgelerinden seçilecek milletvekili sayısına göre adaylık şekilleri temelde iki kategoriye ayrılmaktadır. Tek isim yöntemi, seçim bölgesinden yalnızca bir milletvekilinin seçildiği sistemlerde kullanılmaktadır. Bu yöntemde siyasi partiler her seçim çevresi için tek aday belirlemektedir. Seçmenler de partilerin gösterdiği bu adaylar arasından tercihlerini yapacaktır. Dolayısıyla adayın bireysel nitelikleri ve seçmenle kurduğu ilişki partinin önüne geçebilmektedir. Diğer bir yöntem olan liste yöntemi ise bir seçim bölgesinden birden fazla temsilcinin seçildiği sistemlerde geçerlidir. Partiler, o seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısı kadar adayı liste halinde seçmene sunmaktadır. Bu yöntemde seçmenler, genellikle tek tek adaylardan ziyade partilerin siyasi programlarına ve ideolojik yapılarına oy verme eğilimindedir.

Oy pusulası, seçmenlerin tercih ettikleri adayların veya siyasi partilerin isimlerini içeren ve bu tercihleri sandığa atmalarını sağlayan resmi kağıtlardır (Sezen, 2000: 152). Seçmenin hiçbir baskı altında kalmadan serbestçe ve gizlilik içinde oy kullanabilmesi için oy pusulalarının şekli ve niteliği önem taşımaktadır. Türkiye'de seçimlerde birleşik oy pusulası kullanılmaktadır. Birleşik oy pusulası, seçim çevresinde seçime katılan tüm siyasi partilerin ve bağımsız adayların tek liste üzerinde bir arada gösterildiği kağıtlardır (Girgin, 2013: 30). Türkiye'de bu uygulama ilk kez 1965 yılında getirilmiştir. Seçmen

kendisine verilen bu tek pusula üzerinde tercih ettiği parti veya adayın altındaki özel alana mühür basarak oyunu kullanmaktadır.

Geniş bölge seçimlerinde seçmenin aday listeleri üzerindeki etkisine göre üç ana yöntem uygulanmaktadır. Türkiye’de de yaygın olan bloke (kapalı) liste, aday sıralamasının parti merkezince belirlendiği ve seçmenin müdahalesine kapalı olduğu yöntemdir. İkinci yöntem olan tercihli liste ise seçmene kendi partisinin adayları arasında sıralama yapma hakkı tanıyarak parti içi demokrasiyi güçlendirmektedir. Üçüncü yöntem olan karma liste ise seçmene en geniş özgürlüğü sunmaktadır ve parti listelerini salt öneriye dönüştürerek seçmenin farklı partilerden isimlerle kendi listesini oluşturmaya olanak tanımaktadır. Bu yöntem temsilde adaleti en üst seviyeye çıkarsa da seçim sonuçlarının hesaplanmasını zorlaştırmaktadır.

9. Seçim Sistemleri Tipolojisi

9.1. Çoğunluk Sistemleri (Basit/Mutlak Çoğunluk ve Liste Usulü)

Bu sistemde oyların çoğunluğunu alan adayın ya da partinin seçimi kazanmış sayıldığı, daha az oy alanların ise seçimi tümüyle kaybettiği esasa dayanmaktadır (Cotteret & Emeri, 1975: 49). Çoğunluk sistemlerinin en belirgin amacı yönetimde istikrar ilkesini hayata geçirmektir. Bu sistem sayesinde parlamentoda güçlü, uyumlu ve genellikle tek partiye dayanan istikrarlı hükümetlerin kurulması kolaylaşmaktadır. Ancak diğer taraftan azınlıkta kalan siyasi görüşlerin ve oyların meclis dışında kalmasına sebep olduğu için temsilde adalet ilkesini zedelemesi nedeniyle eleştirilmektedir (Türk, 2006: 78).

Çoğunluk sistemleri, aranan oy oranına ve adayların seçmene sunulmuş biçimine göre üç temel alt türe ayrılmaktadır. Bunlardan ilki olan basit (nispi) çoğunluk sisteminde, adayın geçerli oyların belirli bir oranına ulaşması gerekmemektedir sadece rakiplerinden daha fazla oy alması seçilmesi için yeterlidir. Literatürde “çizgiyi ilk geçen kazanır” (first-past-the-post) ilkesiyle anılan ve İngiltere, ABD gibi Anglosakson ülkelerinde yaygın olan bu tek turlu sistem (Türk, 2006: 80), oyların bölündüğü durumlarda oldukça düşük oy oranlarıyla seçimin kazanılmasına olanak tanıdığı için eleştirilmektedir. Buna karşılık, mutlak (salt) çoğunluk sisteminde adayın ilk turda seçilebilmesi için geçerli oyların salt çoğunluğunu (%50+1) alması şarttır. İlk turda bu sayıya ulaşamaması halinde, en çok oyu alan iki adayın yarıştığı ikinci tura (balotaj) geçilir. Literatürde “Fransız sistemi” (Teziç, 2013: 338) olarak da bilinen ve günümüzde Türkiye’deki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde uygulanan bu usul, seçilen adayın halkın en az yarısının onayını almasını temin ederek demokratik meşruiyeti güçlendirmektedir. Son olarak, çoğunluk ilkesinin dar bölge yerine

geniş bölge esasına uyarlandığı liste usulü çoğunluk sisteminde, bir seçim çevresinde en çok oyu alan parti o bölgedeki bütün milletvekilliklerini tek başına kazanmaktadır. Bu mantığına dayanan ve temsilde adaleti aksatan bu usul, Türkiye’de önemli bir yere sahiptir. Çok partili yaşama geçildikten sonra 1946, 1950, 1954 ve 1957 genel seçimlerinde geçerli olan bu sistem, seçimi önde bitiren partilerin aldıkları oy oranlarının çok ötesinde parlamento çoğunlukları kazanarak iktidarlarını pekiştirmelerine olanak sunmuştur.

9.2. Nispi Temsil Sistemleri (d’Hondt, Milli Bakiye, En Büyük Artık Yöntemleri)

Nispi temsil sistemleri, çoğunluk sisteminin kullanılması sonucunda ortaya çıkabilecek olumsuz sonuçlarını minimuma indirmek ve seçime katılan partilerin veya bağımsız adayların aldıkları oy oranına en yakın oranda mecliste temsil edilmelerini sağlamak gayesiyle geliştirilmiştir. Ana gayesi temsilde adaleti sağlamaktır. Çoğunluk sistemlerinin aksine bu sistem birden çok milletvekilinin seçildiği seçim çevrelerinde ve listeli oylama usulüyle uygulanmaktadır. Bu sistem sayesinde toplumdaki farklı siyasi eğilimler ve küçük partiler meclise girebilme olanağı yakalamaktadır. Sistemin en çok eleştirilen yönü parlamentoda çok parçalı yapı oluşturarak tek başına iktidar çıkmasını zorlaştırması, sıklıkla koalisyon hükümetlerini zorunlu kılması ve dolayısıyla yönetimde istikrarsızlığa zemin hazırlamasıdır.

Nispi temsil sistemlerinde oyların sandalyelere tahsisi sırasında beliren artık oy ve dağıtılamayan sandalye sorunu farklı matematiksel formüllerle aşılmaktadır. Bunlardan ilki olan en büyük artık yöntemi, belirlenen “seçim kotası” üzerinden yapılan ilk dağılımın ardından, boş sandalyelerin elinde en çok artık oy kalan partilere tahsis edildiği ve küçük partileri koruyan bir usuldür (Türköne, 2006: 298). Victor d’Hondt tarafından icat edilen (Wilder, 1992: 232) ve Türkiye’de 1961’den beri yaygın olarak uygulanan d’Hondt sistemi ise, partilerin oylarının ardışık sayılara bölünüp büyükten küçüğe sıralanmasına dayanan tek aşamalı bir yöntemdir. Bu sistem, büyük partilere matematiksel bir avantaj sağlayarak yönetimde istikrar ilkesine hizmet eder. Temsilde adaleti en üst seviyeye taşıyan milli bakiye (ulusal artık) sistemi ise, yerel çevrelerdeki tüm artık oyların ve açıkta kalan sandalyelerin ulusal bir havuzda toplanarak yeniden paylaşılmasına dayanır. Hiçbir oyun ziyan olmasını engellemesine rağmen istikrar yaratmaktan uzak olan bu sistem, Türkiye’de sadece 1965 seçimlerinde kullanılmıştır.

9.3. Karma Seçim Sistemleri

Karma seçim sistemleri, çoğunluk sisteminin yönetimde istikrar ve nispi temsil sisteminin temsilde adalet ilkeleri arasındaki uyumsuzluğu minimuma

indirmek ve iki sistemin de pozitif özelliklerini birleştirerek aksaklıklarını gidermek gayesiyle oluşturulmuş sentez sistemlerdir. Saf çoğunluk sisteminin oluşturduğu adaletsizliği azaltmak ya da saf nispi temsil sisteminin yol açtığı hükümet istikrarsızlıklarını engellemek isteyen ülkeler bu sistemleri kendi siyasi ve toplumsal yapılarına uyarlayarak kullanmaktadır. Literatürde “seçim mühendisliği” (Cotteret & Emeri, 1975: 79) olarak anılan karma sistemler barajlar, çevre düzenlemeleri ve farklı matematiksel hesaplamalarla şekillenmekte ve yöntemlerin birbiriyle ilişkisine göre temelde ikiye ayrılmaktadır. Japonya ve Rusya gibi ülkelerde uygulanan paralel sistemlerde, dar bölge çoğunluk sistemi ile liste usulü nispi temsil birbirinden tamamen bağımsız olarak, sonuçları birbirini etkilemeyecek şekilde aynı anda uygulanmaktadır. Buna karşın karma üyeli orantılı sistemlerde, çoğunluk usulüyle kazanılan sandalyelerin yarattığı temsildeki adaletsizliği gidermek amacıyla nispi temsil mekanizması devreye sokulmakta ve iki sistem birbirini tamamlayacak şekilde koordineli çalışmaktadır.

Dünya genelinde literatürde en çok bilinen karma seçim sistemi örneklerinden biri, “kişiselleştirilmiş nispi temsil” olarak da adlandırılan Çift Oylu Alman Sistemidir. Bu modelde çoğunluk sistemi ile nispi temsil arasında dengeli bir yapı kurulmuştur. Parlamentodaki sandalyelerin yarısı dar seçim çevrelerinde tek isimli tek turlu çoğunluk sistemiyle belirlenirken, diğer yarısı geniş seçim çevrelerinde parti listeleri üzerinden nispi temsil esasına göre dağıtılmaktadır. Seçmenler iki ayrı oy kullanmakta; birinci oylarını dar bölgedeki adaya, ikinci oylarını ise parti listesine vermektedir (Aydoğdu, 2015: 123). Bu sistem, yönetimde istikrar ile temsilde adalet arasında denge kurmayı amaçlamakta; küçük partilerin de parlamentoda yer almasına imkân tanımaktadır. Bununla birlikte, seçmenin aday tercihi ile parti tercihi arasında çoğu zaman paralellik bulunması, sistemin zaman içinde büyük partiler lehine sonuçlar üretmesine yol açabilmektedir (Teziç, 2016: 362).

Karma sistemlere örnek olarak gösterilen bir diğer model, 1951 yılında Fransa’da uygulanan Birleştirilmiş Listeli Nispi Temsil Sistemidir. Bu sistem, nispi temsilin temel mantığını korurken çoğunluk sistemine belirli ölçüde üstünlük tanımayı hedeflemiştir. Partilere seçim öncesinde ittifak yaparak birleşik liste sunma imkânı tanınmış; eğer bu ittifaklar bir seçim çevresinde geçerli oyların salt çoğunluğunu elde ederse, o çevredeki tüm milletvekilliklerini kazanmışlardır. Salt çoğunluğun sağlanamaması durumunda ise sandalyeler partiler arasında nispi temsil esasına göre dağıtılmıştır (Teziç, 2013: 55). Sistemin temel amacı, rejim karşıtı uç partileri meclis dışında bırakarak merkez partiler lehine istikrarlı bir yönetim yapısı oluşturmaktır (Lijphart, 2006: 45).

Literatürde bazı yaklaşımlar, baraj uygulanan nispi temsil sistemlerini de örtülü karma sistemler olarak değerlendirmektedir. Zira nispi temsil sistemine %5, %7 veya %10 gibi ülke barajlarının eklenmesi, temsilde adalet ilkesini sınırlayarak küçük partilerin parlamentoya girişini zorlaştırmakta ve çoğunlukçu sistemlere benzer biçimde yönetimde istikrarı güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de uygulanan ve uzun yıllar %10, günümüzde ise %7 ülke barajı ile yürütülen d’Hondt sistemi, nispi temsil esasına dayanmakla birlikte baraj mekanizması aracılığıyla çoğunlukçu etki üreten melez bir yapı sergilemektedir. Bu durum, karma seçim sistemlerinin temsilde adaletle yönetimde istikrar arasında kurmaya çalıştığı denge arayışını farklı modeller üzerinden somutlaştırmaktadır.

10. Tarihsel Süreçte Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri

10.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem Seçimleri

Ülkemizde seçim geleneğinin geçmişi Cumhuriyet’in ilanından önceye yani Osmanlı’nın modernleşme çabalarının arttığı 19. yüzyıla dek gitmektedir. Bu dönem vatandaşların siyasi karar alma süreçlerine katılımının ilk adımlarının atıldığı, ancak temsilin ve genel oy ilkesinin tam anlamıyla oluşmadığı geçiş evresini belirtmektedir. Osmanlı döneminde yerel düzeydeki ilk seçim denemeleri Muhassılık Meclisi seçimleri ile başlamıştır. Ardından Meşrutiyet dönemlerindeki Meclis-i Mebusan seçimleriyle parlamenter niteliğe kavuşmuştur.

10.1.1. Muhassılık Meclisi Seçimleri (1840)

Türk siyasi yaşamında genel seçimler 1876 senesindeki anayasal düzene geçiş ile başlamış olsa da vatandaşın seçimle tanışması yerel düzeyde 1840 senesinde kurulan Muhassılık Meclisleri aracılığıyla olmuştur. Tanzimat Fermanı’nın ilanından kısa bir süre sonra, devletin vergi toplama işlerini düzenlemek ve yöre halkının idareye katılımını sağlamak amacıyla sancaklarda kurulan bu meclisler, seçimle iş başına gelen üyeler barındırmaktadır. Ancak bu meclisler için yapılan oylamalar, günümüzdeki genel oy ilkesinden oldukça uzaktır. her vatandaş seçmen olamıyor, köylerden kura ile saptanan beşer kişi ve kaza merkezlerinde yerleşimin büyüklüğüne göre yirmi ile elli kişi seçmen olarak kabul ediliyordu. Seçim yöntemi de doğrudan demokrasi pratiğini andırmaktadır. Adaylar vilayet merkezlerindeki salonlarda seçmenlerin karşısına çıkarılıyor, her adayı isteyenler bir tarafa, istemeyenler diğer tarafa geçerek oylarını belli etmektedirler. Eşitlik olması durumunda kura çekimine başvuru bu sistem, tamamen “açık oy ve açık sayım” esasına dayanmaktadır. Dönemin koşulları göz önüne alındığında

bu uygulama, Osmanlı toplumunun seçim ve temsil kavramlarıyla tanıştığı ilk önemli kilometre taşıdır (Ortaylı, 2000: 35-37).

10.1.2. Birinci ve İkinci Meşrutiyet Dönemi

Türkiye’de modern anlamda parlamento seçimlerinin kurumsal bir yapı kazanması, 1876 tarihli ilk Osmanlı Anayasası olan Kanun-i Esasi’nin ilan edilmesiyle başlamış ve atanmışlardan oluşan Meclis-i Ayan ile seçilmişlerden oluşan Meclis-i Mebusan’ı içeren iki kanatlı bir meclis yapısı kurulmuştur. Birinci Meşrutiyet dönemindeki (1876-1878) ilk seçimler, henüz bir seçim kanunu bulunmadığı için geçici yönetmeliklerle (Talimat-ı Muvakkate) düzenlenmiştir. Bu seçimler; yalnızca belirli bir servete sahip ve vergi veren erkeklerin oy kullanabildiği “sınırlı oy” ilkesine dayanan, adayların “basit çoğunluk” ile belirlendiği ve halkın doğrudan vekilleri değil “ikinci seçmenleri” belirlediği “iki dereceli” bir usulle gerçekleştirilmiştir. 93 Harbi gerekçesiyle II. Abdülhamid tarafından meclisin tatil edilmesiyle kesintiye uğrayan bu demokratikleşme adımı (Gözübüyük, 1997: 104), 1908’de İkinci Meşrutiyet’in ilanı ve Cumhuriyet döneminde de 1942’ye kadar uygulanacak olan “İttihat-ı Mebusan Kanunu”nun yürürlüğe girmesiyle yeniden canlanmıştır. Sınırlı oy, basit çoğunluk ve iki dereceli usulün korunduğu bu yeni dönem; İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Ahrar Fırkası’nın yarıştığı 1908 seçimleriyle Türk siyasi tarihinin ilk çok partili rekabetine sahne olmuştur. Ancak hemen ardından gelen 1912 seçimleri, iktidar partisinin idari gücünü kullanarak başvurduğu şiddet ve usulsüzlükler nedeniyle literatüre “Sopalı Seçimler” olarak geçmiştir (Karamustafaoglu, 1970: 105). Sonuç olarak, iki dereceli yapı ve sınırlı oy hakkı nedeniyle siyasal temsil halktan ziyade bürokratik elitlere (ikinci seçmenlere) dayansa da Osmanlı’nın bu meşruti seçim deneyimleri; siyasi partilerin doğuşu, sandık pratiklerinin tecrübe edilmesi ve anayasal teamüllerin oluşumu bağlamında Cumhuriyet dönemine devredilecek muazzam bir siyasal miras bırakmıştır.

10.1.3. Tek Partili Dönemde Seçimler (1923-1946)

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan çok partili hayata geçişin yaşandığı 1946 senesine kadar geçen süreç, Türk siyasal hayatında “Tek Partili Dönem” olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi kısa süreli çok partili hayat denemeleri başarısızlıkla sonuçlanmış ve yönetim tamamen Cumhuriyet Halk Partisi’nin kontrolünde kalmıştır. Tek partili siyasal hayat boyunca 1923, 1927, 1931, 1935, 1939 ve 1943 yıllarında olmak üzere toplam altı genel milletvekili seçimi gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde yapılan seçimlerin tamamında iki dereceli seçim sistemi ve basit çoğunluk yöntemi istikrarlı bir şekilde uygulanmıştır.

Tek partili dönem seçimlerinin tarihsel gelişimi incelendiğinde, hem oy hakkının kademeli biçimde genişletildiği hem de seçimlerin kurumsal çerçevesinin istikrarlı biçimde sürdürüldüğü görülmektedir. Cumhuriyetin ilanı öncesinde gerçekleştirilen 1923 seçimleri, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin seçimlerin yenilenmesi kararı üzerine yapılmış ve Osmanlı'dan devralınan İntihab-ı Mebusan Kanunu esas alınmıştır. Ancak 3 Nisan 1923 tarihinde yapılan yasal değişikliklerle önemli düzenlemeler gerçekleştirilmiş; seçmen olabilmek için aranan vergi verme şartı kaldırılmış, seçmen yaşı 25'ten 18'e indirilmiş ve her 50.000 erkek nüfusa bir milletvekili yerine her 20.000 erkek nüfusa bir milletvekili seçilmesi kabul edilmiştir. Bu düzenlemeler, oy hakkının daha geniş kitlelere yayılması bakımından dikkat çekici adımlar olmuştur.

1924 Anayasası ile seçimlerin dört yılda bir yapılması anayasal güvence altına alınmış; 18 yaşını dolduran erkek vatandaşlara seçme, 30 yaşını dolduranlara ise seçilme hakkı tanınmıştır. 1927 ve 1931 seçimlerinde tek parti konumundaki Cumhuriyet Halk Fırkası aday listelerini belirlemiş; birinci seçmenlerin seçtiği ikinci seçmenler aracılığıyla milletvekilleri tespit edilmiştir. İki dereceli çoğunluk sistemi olarak işleyen bu yapıda seçmenler, fiilen parti merkezinin belirlediği adayları onaylayan bir konumda bulunmuştur.

1935 seçimleri ise Türk demokrasi tarihi açısından önemli bir dönüm noktasıdır. 1934 yılında yapılan anayasa değişikliğiyle kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmış; böylece genel oy ilkesi cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin hayata geçirilmiştir. Aynı düzenlemeyle seçmen yaşı 22'ye yükseltilmiş ve her 40.000 nüfusa bir milletvekili seçilmesi kararlaştırılmıştır. 1935 seçimleri sonucunda Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ilk kez 17 kadın milletvekili girmiştir.

1939 seçimlerinin ardından, Osmanlı döneminden beri yürürlükte olan seçim kanunu yürürlükten kaldırılarak 14 Aralık 1942 tarihinde 4320 sayılı Mebus Seçim Kanunu kabul edilmiştir. Cumhuriyet döneminin ilk müstakil seçim kanunu olan bu düzenleme, sistemde köklü bir değişiklik yapmamış; illerin seçim çevresi olması ve iki dereceli çoğunluk usulü gibi mevcut uygulamaları yeniden düzenleyerek sürdürmüştür. Tek partili dönemin son seçimi olan 1943 seçimleri bu kanuna göre gerçekleştirilmiştir.

Demokratik açıdan değerlendirildiğinde, tek partili dönemde seçimlerin serbest rekabet ortamından yoksun olması, alternatif parti ve aday listelerinin bulunmaması ve iki dereceli seçim usulünün uygulanması nedeniyle bu seçimlerin çağdaş anlamda tam rekabetçi ve çoğulcu demokratik seçimler niteliği taşımadığı literatürde genel kabul görmektedir. Bununla birlikte, seçimlerin kriz ve savaş yıllarında dahi düzenli aralıklarla yapılması, cumhuriyet

rejiminin meşruiyetini sandık yoluyla temellendirme çabasını yansıtmaktadır. Bu süreklilik, toplumun seçim pratiğiyle tanışmasına, siyasal katılımın kurumsallaşmasına ve çok partili hayata geçişe zemin hazırlayan bir seçim kültürünün oluşmasına katkı sağlamıştır.

10.1.4. Çok Partili Döneme Geçiş ve Çoğunluk Sistemi (1946-1960)

İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle birlikte uluslararası alanda güç kazanan demokratikleşme eğilimleri ve Türkiye’nin Birleşmiş Milletler’e kurucu üye olarak katılması, ülke içinde siyasal yapının yeniden düzenlenmesini gündeme getirmiştir (Tuncay, 1983: 2023). Bu iç ve dış dinamiklerin etkisiyle tek parti yönetimi fiilen sona ermiş; önce Nuri Demirağ tarafından kurulan Millî Kalkınma Partisi, ardından Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü’nün girişimiyle 7 Ocak 1946’da Demokrat Parti’nin (DP) kurulmasıyla Türk siyasal hayatında kesintisiz çok partili dönem başlamıştır. Bu yeni dönemde benimsenen seçim sistemi ise, siyasal rekabetin seyrini derinden etkileyecek olan “liste usulü çoğunluk sistemi” olmuştur.

Çok partili hayata geçişin en önemli yasal düzenlemesi, 5 Haziran 1946 tarihli 4918 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu’dur. Bu kanunla 1877’den beri uygulanan iki dereceli seçim sistemi kaldırılmış ve ilk kez tek dereceli seçim esasına geçilmiştir. Böylece seçmenler aracı ikinci seçmenler yerine doğrudan milletvekillerini belirleme hakkına kavuşmuş; ayrıca adaylık için parti listesinde yer alma zorunluluğu da kaldırılmıştır. Bununla birlikte 21 Temmuz 1946 seçimleri, “açık oy, gizli sayım” ilkesi ve yargı denetiminden yoksun biçimde gerçekleştirilmesi nedeniyle literatürde “şaiBELİ seçimler” olarak anılmıştır (Ateş, 2013: 18; Taylan, 2021: 68). Seçimlerin erkene alınması, oy pusulalarının imha edilmesi ve idari denetim altında yapılması, demokratik meşruiyet tartışmalarını derinleştirmiştir. Liste usulü çoğunluk sisteminin uygulandığı bu seçimlerde CHP büyük çoğunluğu elde etmiş, DP ise sınırlı sayıda milletvekili çıkarabilmiştir.

1946 seçimleri sonrasında artan eleştiriler ve muhalefet baskısı üzerine, 16 Şubat 1950’de 5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu kabul edilmiştir. Bu düzenleme ile “gizli oy, açık sayım ve döküm” ilkesi benimsenmiş ve seçimlerin yönetim ve denetimi yargı organlarına bırakılmıştır. Bu çerçevede Yüksek Seçim Kurulu kurulmuş ve seçim güvenliği kurumsal bir temele oturtulmuştur. 1950, 1954 ve 1957 genel seçimlerinde her ilin bir seçim çevresi kabul edildiği liste usulü basit çoğunluk sistemi uygulanmış; bir ilde en fazla oyu alan partinin o çevredeki tüm milletvekilliklerini kazanması esası benimsenmiştir. Bu sistem, oy oranı ile sandalye dağılımı arasında ciddi orantısızlıklara yol açmıştır.

1950 seçimleri, %89'un üzerindeki yüksek katılım oranıyla gerçekleşmiş ve Demokrat Parti oyların yaklaşık %55'ini alarak meclis sandalyelerinin yaklaşık %85'ini kazanmıştır. CHP ise önemli bir oy oranına sahip olmasına rağmen mecliste oldukça sınırlı temsil edilmiştir. 1954 seçimlerinde bu orantısızlık daha da belirginleşmiş; DP oy oranını artırarak sandalyelerin büyük çoğunluğunu elde ederken, muhalefet partileri yüksek oy oranlarına rağmen son derece düşük temsil oranlarıyla karşı karşıya kalmıştır. 1957 seçimlerinde ise oy oranları arasındaki fark daralmasına rağmen, çoğunluk sisteminin yapısal niteliği gereği DP meclis çoğunluğunu korumuştur. Muhalefet partilerinin toplam oy oranı iktidar partisinin üzerine çıkmasına rağmen, sistemin işleyişi nedeniyle iktidar değişimi gerçekleşmemiştir.

1946–1960 döneminde uygulanan liste usulü çoğunluk sistemi, güçlü ve tek parti ağırlıklı hükümetler oluşturarak yönetimde istikrar sağlamış; ancak temsilde adalet ilkesinden önemli ölçüde sapmıştır. Birinci parti lehine ortaya çıkan “aşkın temsil” ve muhalefet partilerinin maruz kaldığı “eksik temsil”, siyasal sistemde gerilimi artırmış, iktidar-muhalefet ilişkilerini sertleştirmiş ve kutuplaşmayı derinleştirmiştir. Bu deneyim, 27 Mayıs 1960 müdahalesine giden sürecin önemli yapısal zeminlerinden birini oluşturmuş; 1961 Anayasası ile birlikte Türkiye'nin nispi temsil sistemine yönelmesinde belirleyici rol oynamıştır.

10.1.5. 1961 Anayasası Dönemi ve Nispi Temsil Sistemine Geçiş (1961-1980)

1961 Anayasası ile gücün tekelleşmesini önlemek amacıyla çift kanatlı parlamento yapısına (Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu) geçilmiş ve çoğunluk ilkesi terk edilerek nispi temsil benimsenmiştir. Temsilde adaletin ön plana çıktığı ancak anayasa mahkemesi kararları ve yasa değişiklikleriyle üç farklı nispi temsil usulünün denendiği 1961-1980 arası süreç, çoğulcu fakat kronik yönetim krizlerinin yaşandığı bir dönem olmuştur. Türk siyasi tarihinde nispi temsilin ilk kez denendiği 1961 seçimlerinde çevre barajlı d'Hondt sistemi uygulanmış; partilerin vekil çıkarabilmesi için geçerli oyların vekil sayısına bölünmesiyle elde edilen ‘basit seçim sayısını’ aşmaları zorunlu kılınmıştır. Bu sistem sonucunda meclise dört parti girmiş, hiçbir parti tek başına çoğunluğu sağlayamamış ve Türkiye koalisyon hükümetleriyle tanışmıştır. Çevre barajlı sistemin özellikle iki büyük partiye (AP ve CHP) avantaj sağlaması üzerine, küçük partilerin temsilini güvence altına almak ve AP'nin tek başına iktidarını önlemek amacıyla 1965 seçimlerinde Milli Bakiye (Ulusal Artık) sistemine geçilmiştir. Temsilde adaletin en kusursuz hali olan ve yerel çevrelerdeki artık oyların ulusal bir havuzda toplanarak boş sandalyelere dağıtılmasını öngören bu sistem sayesinde, seçime katılan altı partinin tamamı meclise girmiş; hatta

Türkiye İşçi Partisi (TİP) %3 oyla 15 vekil çıkarma imkânı bulmuştur. Ancak ilginç bir şekilde, hedeflenenin aksine AP oyların %52,9’unu alarak tek başına iktidar olmuştur. Milli bakiye sisteminden rahatsız olan AP’nin 1968’de çevre barajlı sistemi geri getirme girişimi ise, Anayasa Mahkemesi’nin (AYM) baraj uygulamasını demokratik ilkelere aykırı bularak iptal etmesiyle sonuçlanmış ve kanun koyucunun öngörmediği barajsız (klasik) d’Hondt sistemi ortaya çıkmıştır. 1969, 1973 ve 1977 seçimlerinde uygulanan bu sistem; 1969’da AP’nin iktidarını korumasını sağlasa da, sonraki seçimlerde hiçbir partinin çoğunluğu sağlayamamasına neden olmuştur. Küçük partilerin (özellikle MSP ve MHP) kilit konuma geldiği bu tablo; Milliyetçi Cephe (MC) ve azınlık hükümetleri ile ‘Güneş Motel’ gibi etik tartışmaların gölgesinde derin bir siyasi istikrarsızlık yaratmıştır. Barajsız sistemin ürettiği bu parçalı parlamento ve kriz ortamı, 12 Eylül 1980 askeri darbesine giden sürecin kurumsal zeminini oluşturmuş ve 1980 sonrası anayasa yapıcılarını sert seçim barajlarına yöneltmiştir (Özbudun, 1995: 530).

10.1.5.1. 1982 Anayasası Dönemi ve Sonrası Seçim Sistemleri (1983-Günümüz)

1970’li yıllarda uygulanan barajsız nispi temsil sistemi, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde aşırı parçalanmış bir yapı ortaya çıkarmış; bu durum kısa ömürlü ve zayıf koalisyon hükümetlerinin oluşmasına yol açmıştır. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesini gerçekleştiren kadrolar, siyasal ve ekonomik krizin temel nedenlerinden biri olarak bu parçalı yapıyı görmüş; 1982 Anayasası ve sonrasında çıkarılan seçim kanunlarında “temsilde adalet” ilkesinden ziyade “yönetimde istikrar” ilkesini merkeze alan düzenlemeler tercih edilmiştir. Bu çerçevede nispi temsilin d’Hondt yöntemi korunmakla birlikte, yüksek barajlar ve ek uygulamalarla sistem çoğunlukçu bir karaktere yaklaştırılmıştır. Bu dönemin ilk önemli düzenlemesi, 10 Haziran 1983 tarihli ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ile getirilen “çifte barajlı d’Hondt sistemi”dir (Yavaşgel, 2014: 169). Sistem iki temel baraj öngörmüştür: Birincisi, siyasi partilerin milletvekili çıkarabilmesi için ülke genelinde geçerli oyların en az %10’unu almasını şart koşan ülke barajıdır. İkincisi ise, ülke barajını aşan partilerin bir seçim çevresinde milletvekili kazanabilmesi için o çevrede belirli bir oy oranını (doğal quorum) geçmesini zorunlu kılan seçim çevresi barajıdır. 6 Kasım 1983 seçimlerinde yalnızca üç partinin yarışmasına izin verilmiş; sistem, Anavatan Partisi’nin %45 oy oranıyla meclis çoğunluğunu elde ederek tek başına iktidar olmasını sağlamıştır.

1986 ve 1987’de yapılan değişikliklerle bu yapıya “kontenjan adaylığı” usulü eklenmiş ve sistem daha da çoğunlukçu hale getirilmiştir. Belirli sayının üzerinde milletvekili çıkaran seçim çevrelerinde en fazla oyu alan partiye bir kontenjan

milletvekilliği doğrudan verilmiş, kalan sandalyeler barajı aşan partiler arasında d'Hondt usulüne göre dağıtılmıştır. 1987 seçimlerinde bu uygulama temsilde adaleti ciddi biçimde zedelemiş; ANAP %36,3 oyla meclis sandalyelerinin yaklaşık üçte ikisini kazanmış, oyların önemli bir kısmı parlamentoda temsil edilememiştir. 1991 seçimlerinde ise aynı sistem uygulanmasına rağmen hiçbir parti tek başına çoğunluğu sağlayamamış ve Türkiye yeniden koalisyon hükümetlerine dönmüştür. Bu sonuç, seçim mühendisliğinin tek başına siyasal istikrarı garanti edemeyeceğini göstermiştir.

1995 yılında yapılan anayasal ve yasal değişikliklerle sistemde önemli bir sadeleştirmeye gidilmiştir. 1982 Anayasası'nın 67. maddesine, seçim kanunlarının “temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenleneceği” hükmü eklenmiş; kontenjan ve tercihli oy uygulamaları yürürlükten kaldırılmıştır. Getirilmek istenen seçim çevresi barajı ise Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş; böylece sistem fiilen “%10 ülke barajlı d'Hondt sistemi” halini almıştır. 1995'ten 2015'e kadar yapılan genel seçimler bu çerçevede gerçekleştirilmiştir.

Yalnızca ülke barajının uygulandığı bu dönemde sistem, 1990'lı yıllardaki koalisyonları tamamen önleyememiş; ancak en çarpıcı sonucunu 2002 Genel Seçimleri'nde vermiştir. Bu seçimde meclise yalnızca iki parti girebilmiş, geçerli oyların yaklaşık %45'i baraj nedeniyle parlamentoda temsil edilememiştir. Bu durum, %10'luk barajın temsilde adalet üzerindeki etkisini tartışmaların merkezine taşımış; buna karşılık aynı sistem uzun süreli ve güçlü tek parti hükümetlerinin kurulmasına imkân tanıyarak “yönetimde istikrar” hedefini gerçekleştirmiştir. Böylece 1980 sonrası seçim düzenlemeleri, Türkiye'de istikrar ile temsil arasındaki dengenin büyük ölçüde istikrar lehine kurulduğu bir dönemi ifade etmiştir.

11. Güncel Gelişmeler, Seçim İttifakları ve Yeni Düzenlemeler

16 Nisan 2017'de gerçekleştirilen anayasa değişikliği referandumuyla Türkiye, parlamenter sistemden ayrılarak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçiş yapmıştır. 24 Haziran 2018 genel seçimleriyle fiilen uygulanmaya başlayan yeni sistem sadece yürütme erkinin yapısını değil bununla birlikte seçim sisteminin işleyişini de önemli ölçüde etkilemiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile beraber TBMM'deki toplam milletvekili sayısı 550'den 600'e çıkarılmıştır. Seçilme yaşı da 25'ten 18'e indirilmiştir. Genel seçimler ile Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin beş senede bir aynı gün yapılması kuralı getirilmiştir. Yürütme yetkisinin doğrudan seçmen tarafından seçilen Cumhurbaşkanı'nda toplanması ve güvenoyu mekanizmasının ortadan kalkması, parlamenter sistem döneminde yönetimde istikrar sebebiyle savunulan yüksek seçim barajlarının meşruiyetini

tartışmalı duruma getirmiştir. Zira yeni sistemde yürütmenin kurulması ve devamı meclis çoğunluğuna bağlı değildir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin getirdiği diğer yenilik ise seçim ittifaklarının yasal zemine oturmasıdır. 13 Mart 2018 tarihli 7102 sayılı Kanun ile siyasi partilere seçim öncesi resmi ittifak kurma olanağı tanınmıştır. Bu düzenlemeyle partiler kendi kimlikleriyle seçime katılmakla birlikte oy pusulasında ittifak unvanı altında birlikte yer alabilmiş ve %10’luk ülke barajı ittifakın toplam oyu üzerinden hesaplanmıştır. Böylece ittifakın toplam oyu barajı geçerse ittifak içindeki partiler de seçim barajını aşmış sayılmıştır. 2018 seçimlerinde ayrıca milletvekili dağılımında ittifak oyları önce bütün olarak d’Hondt sistemine tabi tutulmuş ittifakın kazandığı toplam sandalye sayısı daha sonra ittifak içindeki partiler arasında oy oranlarına göre paylaştırılmıştır. Bu yöntem, ittifaklara artık oyların birleşmesi yoluyla ek fırsat sağlamış ve özellikle oy oranı düşük partilerin temsil şansını artırmıştır. Ancak 31 Mart 2022 tarihinde kabul edilen ve 6 Nisan 2022’de yürürlüğe giren 7393 sayılı Kanun ile seçim sisteminde önemli değişiklikler yapılmıştır. İlk olarak, 1983’ten beri uygulanan %10 ülke barajı %7’ye düşürülmüştür. Bu düzenleme temsilde adalet yönünde atılmış adım olarak değerlendirilmiştir. İkinci değişiklik ise ittifak içi oy hesaplama yönteminde yapılmıştır. Yeni düzenlemeye göre ittifakın toplam oyu barajı aşmak için yeterli kabul edilmekle birlikte milletvekili dağılımı artık ittifakın birleşik oyu üzerinden değil ittifak içindeki her partinin seçim çevresinde aldığı kendi oyları üzerinden ayrı ayrı d’Hondt usulüne göre yapılmaktadır. Böylece 2018’de uygulanan artık oyların ittifak içinde birleşmesi avantajı ortadan kaldırılmıştır. Sistem, milletvekili dağılımı bakımından parti bazlı klasik d’Hondt yöntemine yaklaştırılmıştır. Bu değişiklik, ittifakların milletvekili kazanma açısından sağladığı matematiksel üstünlüğü sınırlandırmış ve küçük partilerin ittifak aracılığıyla elde edebileceği ek temsil olanağını azaltmıştır.

12. Genel Değerlendirme

Türkiye’de ki seçim sistemi tarihi kapsamlı bir şekilde incelendiğinde yapılan düzenlemelerin çoğunlukla geniş toplumsal mutabakatın ürünü olmaktan ziyade dönemin siyasi iktidarlarının güç dengelerini kendi faydalarına dönüştürme arayışıyla gerçekleştirildiği görülmektedir. Tek partili döneminden çok partili döneme geçişe, 1961 Anayasası ile nispi temsile yönelişten 1982 sonrası yüksek barajlı sistemlere ve nihayet Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne uzanan süreçte seçim yapısı kimi zaman siyasi rekabetin kurallarını yeniden tanımlayan seçim mühendisliği aracı olarak kullanılmıştır. Bu müdahalelerin temel amacı genellikle ya dağılmış parlamento yapısını engellemek ya da mevcut çoğunluğu korumak şeklindedir. Ancak tarihi tecrübe, siyasetteki yapısal problemlerin sadece seçim matematiğiyle çözülemeyeceğini göstermiştir. Her teknik düzenleme

beraberinde yeni temsil krizleri, meşruiyet tartışmaları ve siyasal gerilimler üretebilme kapasitesine sahiptir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçiş bu tartışmaların kapsamını değiştirmiştir. Yeni sistemde yürütme erki doğrudan seçmen tarafından ve salt çoğunluk esasına göre seçildiğinden, parlamenter sistem döneminde dile getirilen hükümet kurulamaması veya koalisyon istikrarsızlığı gibi riskler anayasal olarak ortadan kaldırılmıştır. Yürütmenin meclis güvenoyuna bağlı olmaması, seçim barajlarının yönetimde istikrar gerekçesiyle savunulmasını önemli ölçüde zayıflatmıştır. Dolayısıyla TBMM seçimlerinde uygulanan yüksek barajların veya temsili daraltıcı düzenlemelerin işlevsel temeli yeniden sorgulanır duruma gelmiştir. Seçim sistemlerinin öncelikli amacı yasama organında toplumsal çeşitliliğin adil ve dengeli biçimde temsil edilmesini sağlamak olmalıdır. Demokratik rejimlerin meşruiyeti sadece güçlü yürütme kapasitesinden değil bununla birlikte çoğulculuğun kurumsal güvence altına alınmasından beslenmektedir. Meclisin toplumun farklı siyasi, ideolojik ve sosyokültürel kesimlerini yansıtmadığı yapıda temsiliyet sorunları artmakta ve siyasetle toplum arasındaki bağ zayıflamaktadır. Bu sebeple yüksek seçim barajları, daraltılmış seçim çevreleri veya temsil oranını yapay biçimde sınırlayan mekanizmalar yerine temsilde adaleti ön plana çıkaran ve oy ile sandalye oranı arasındaki uyumsuzluğu minimuma düşüren modelin tartışılması demokratikleşme sürecinin doğal uzantısıdır. Öte yandan kalıcı ve sürdürülebilir seçim reformunun geçmişte olduğu gibi dar siyasi hesaplarla değil, geniş bir anayasal ve toplumsal uzlaşısı temelinde inşa edilmesi gerekmektedir. Seçim sistemi, iktidar değişse dahi meşruiyeti tartışılmayacak kadar kapsayıcı ve öngörülebilir olmalıdır. Bu bağlamda siyasi partiler, akademi, sivil toplum kuruluşları ve hukuk çevrelerinin katılımıyla yürütülecek çoğulcu bir reform süreci, Türkiye'nin siyasal kurumsallaşmasının artması açısından önem arz etmektedir. Seçim kurallarının istikrarlı, adil ve herkes için bağlayıcı olması, sadece demokratik temsilin güçlenmesini değil bununla beraber siyasi sistemin uzun vadeli istikrarını da güvence altına alacaktır. Sonuç olarak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin yürütmede sağladığı yapısal istikrar yasama seçimlerinde çoğulculuğu genişletme olanağı sunmaktadır. Bu olanağın demokratik uzlaşısı zemininde değerlendirilmesi, parlamentoyu gerçek anlamda milli iradenin yansıdığı platforma dönüştürme yönünde atılacak en önemli adım olacaktır.

Kaynakça

- Akad, M., & Vural Dinçkol, B. (2013). *Genel kamu hukuku* (7. bs.). Der Yayınları.
- Araslı, O. (1989). *Seçim sistemi kavramı ve Türkiye’de uygulanan seçim sistemleri (1876–1987)*. Ankara.
- Armaoğlu, F. (1953). *Seçim sistemleri*. Güney Matbaası.
- Atar, Y. (1990). *Türkiye’de seçim sistemlerinin gelişimi ve siyasi hayat üzerindeki etkileri* (Yayınlanmamış doktora tezi). Konya.
- Ateş, F. (2013). *Seçim sistemleri bağlamında Türkiye’de iki binli yıllarda genel seçimler üzerine bir değerlendirme* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydoğdu, Y. (2015). *Seçim sistemleri ve Türkiye*. Adalet Yayınevi.
- Bakır, S., Küçükoğlu, S., & Pehlivan, S. (1982). *Seçim, seçim sistemleri ve Türkiye’deki uygulamalar* (ss. 29–32). Ankara Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü Yayınları.
- Blackburn, R. (1995). *The electoral system in Britain*. Macmillan.
- Buran, H. (2005). *Seçim sistemleri ve Türkiye için yeni bir seçim sistemi önerisi*. Siyasal Kitabevi.
- Cotteret, J. M., & Emeri, C. (1975). *Seçim sistemleri* (T. Gökçel, Çev.). Gelişim Yayınları.
- Cox, G. W., & Katz, J. N. (2002). *Elbridge Gerry’s salamander: The electoral consequences of the reapportionment revolution*. Cambridge University Press.
- Dahl, R. A. (2010). *Demokrasi üzerine* (B. Kadioğlu, Çev.). Phoenix Yayınları.
- Daver, B. (1988). Anayasal yargı ve seçim sistemleri. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 5, 15–30.
- Erdem, A. Y. (2017). *Seçim kanunlarının düzenlenmesinde temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerinin bağdaştırılabilirliği*. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Girgin, K. O. (2013). *Türkiye seçim tarihi* (29–30). Sokak Kitapları Yayıncılık.
- Gözübüyük, A. Ş. (2013). *Anayasa hukuku*. Turhan Kitabevi.
- Gözler, K. (2004). *Anayasa hukukuna giriş*. Ekin Kitabevi.
- Günel, E. (2005). *Türkiye’de seçim sistemlerinin siyasal kurumlar üzerindeki etkileri*. Turhan Kitabevi.
- Heywood, A. (2006). *Siyaset* (Z. Kopuzlu, Çev.; B. Kalkan, Ed.). Liberte Yayınları.
- İba, Ş. (2017). *Siyasi partiler ve seçim hukuku* (2. bs.). Seçkin Yayıncılık.
- Karamustafaoğlu, T. (1970). *Seçme hakkının demokratik ilkeleri*. AÜHF Yayınları.
- Kuzu, B. (2006). Nasıl bir seçim sistemi: Siyasi parti görüşleri. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 23, 283–318.

- Lijphart, A. (2006). *Electoral systems and party systems: A study of twenty-seven democracies, 1945–1990*. Oxford University Press.
- Milletvekili Seçim Kanunu. (1983). *T.C. Resmî Gazete* (Sayı: 18076).
- Ortaylı, İ. (2000). *Tanzimat devrinde Osmanlı mahalli idareleri (1840–1880)*. Türk Tarih Kurumu.
- Özbudun, E. (1995). *Türk anayasa hukuku*. Yetkin Yayınları.
- Özbudun, E. (2011). *Otoriter rejimler, seçimsel demokrasiler ve Türkiye*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özdemir, A., & Nişancı, Ş. (2019). Türkiye’de ve dünyada seçim kavramı ve olgusunun gelişimi. *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 46, 73–96.
- Özgül, B. (2002). *Seçim ve seçim sistemleri: Türkiye’deki seçim sistemi uygulamaları ve bir model önerisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Sezen, S. (2000). *Seçim ve demokrasi* (2. bs.). Gündoğan Yayınları.
- Şener, T., & Eren, N. Ü. (2022). Türkiye’de seçim sistemleri üzerine bir değerlendirme. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 45–68.
- Taylan, Ö. (2021). 1946 genel seçimlerinin demokrasi bağlamında değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 4(1), 62–74. <https://doi.org/10.38004/sobad.910523>
- Teziç, E. (2016). *Anayasa hukuku* (20. bs.). Beta Yayıncılık.
- Tuncay, M. (1983). Siyasal gelişmenin evreleri. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (Cilt 7). İletişim Yayınları.
- Türk, H. S. (1995). *Türkiye için nasıl bir seçim sistemi? Sistem önerileri, seçim uygulamaları*. TESAV Yayınları.
- Türk, H. S. (2006). *Seçim, seçim sistemleri ve anayasal tercih*.
- Türköne, M. (2006). *Siyaset*. Lotus Yayınları.
- Wilder, P. (1999). Party list proportional representation: Explaining d’Hondt. *Representation*, 36(3), 232–245.
- Yavaşgel, E. (2014). *Seçim sistemleri ve Türkiye’deki durum* (2. bs.). Nobel Yayınları.
- Yüzbaşıoğlu, N. (2011). Türkiye’de uygulanan seçim sistemleri ve bunlara ilişkin Anayasa Mahkemesi kararlarına göre nasıl bir seçim sistemi. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 55(1–2), 103–150.

